

הסוגיא העשרים ושתיים – אילן שהוא מיסך על הארץ (צט ע"ב³⁸ ק ע"א³)

משנה

אילן המסיך על הארץ, אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים – מטלטלין תחתיו. שרשיו שגבוהין מן הארץ שלשה טפחים – לא ישב עליהן.

תלמוד

מתני': אילן המסיך על הארץ וכו';

אמ' רב הונא בריה דרב יהושע: אין מטלטלין בו יותר מבית סאתים

משום דהואי דירה שתשמישה לאויר אין מטלטין בו אלא בית סאתים.

חילופי הנוסחאות

[3] **משום** בכ"י מיינכן, קודם למילה 'משום', איתא: "מאי טעמא", וזהו תוספת במגמה לשפר את סגנון הגמרא. **תשמישה לאויר** אחר המילה 'לאויר', בכ"י וטיקן, בדפוס ראשון ובקטע כריכה⁵¹⁸ איתא: "וכל דירה שתשמישה לאויר". מסתבר שבכתבי היד אוקספורד ומיינכן נשמט בשל הדומות. **דהואי** ענף או: "דהואי", ואילו ענף **מד**: "דהוי". בקטע כריכה⁵¹⁸: "דהוא". **אלא** ענף או: "אלא בית סאתים", ואילו ענף **מד**: "י(ו)תר מבית סאתים".

מסורת התלמוד

[1] **אילן המסיך על הארץ** תוספתא ז ה (עמ' 128); עירובין טו ע"א; סוכה כד ע"ב. [2] **אמ' רב הונא בריה דרב יהושע** סוכה כד ע"ב.

רש"י

אילן המסיך שנופו נוטה לרשות הרבים, למטה, מכל צדדיו סביב סביב. **מטלטלין תחתיו** דאמרינן לבוד, והרי יש כאן מחיצה עשרה, שאין הענפים נמוכין אלא בראשו, והולכין ומגביהין לצד חיבורן. **לא יושב עליהן** דכיון דגבוהין שלשה כאילן חשיבי, ואין משתמשין באילן. **אלא בבית סאתים** אם היה היקפו יותר על בית סאתים אין מטלטלין בו אלא בארבע, ואפילו נטעו מתחילה לכך, דהוי מוקף לדירה. **מאי טעמא** הא כל היקף לדירה, אפילו עשרת אלפים כורים, מותר. **משום דהוי דירה שתשמישה לאויר** אינה לדור בה תמיד אלא להסתופף בה שומרין לאויר.

פירוש הסוגיא

תקציר

משנה ח בפרקנו שונה: "אילן שהוא מסך על הארץ, אם אין נופו גבוה מן הארץ שלושה טפחים – מטלטלין תחתיו". בסוגייתנו מוזכר סיוגו של האמורא בן הדור החמישי, רב הונא בריה דרב יהושע: "אין מטלטלין בו יותר מבית סאתים". מסתבר שמקורו של סיוג זה בארץ ישראל, כפי שעולה מן הסוגיא הירושלמית. מעיון בסוגיות מקבילות מסתבר שהטעם המובא בסוגייתנו: "משום דהואי דירה שתשמישה לאויר וכל דירה שתשמישה לאויר אין מטלטלין בו אלא בית סאתים", מסתמא דגמרא הוא ולא מדברי רב הונא בריה דרב יהושע.

מבוא

משנה ח בפרקנו שונה: "אילן שהוא מסך על הארץ, אם אין נופו גבוה מן הארץ שלושה טפחים – מטלטלין תחתיו". הלכה מקבילה, מפורטת יותר, מופיעה בתוספתא ז ה (עמ' 128): "אילן ברשות הרבים גבוה עשרה טפחים: אם אין נופו גבוה מן הארץ שלושה טפחים – מטלטלין תחתיו. היה גבוה משלש רוחותיו ונמוך מרוח אחת – רואין את הנמוך כאלו הוא פתח, ובלבד שלא יהא נמוך יותר על הגבוה".

מקור הסיוג

מסתבר שמקור סיוגו של האמורא בן הדור החמישי,¹ רב הונא בריה דרב יהושע: "אין מטלטלין בו יותר מבית סאתים", הוא בארץ ישראל. סיוג זה מופיע בסוגיא הירושלמית המקבילה (י ז, כו ע"ב) לצד שלוש הגבלות נוספות: "ולא יהו מחיצות גבוהות עשרה; ולא יהו פרצות יותר מעשר; ולא יהא עומד כנגד עומד ופרוץ כנגד פרוץ".²

1 ראו אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 460.

2 שנינו במשנה ד א: "... נתנוהו בדיר או בסהר, רבן גמליא' ... אומ': מהלך את כולה", ובסמוך לה (שם, ב) שנינו: "פעם אחת לא נכנסו ללמן [= לנמל] עד שחשיכה. אמרו לו לרבן גמליאל: מה אנו לרד? ואמר להם: מותר, שכבר הייתי מסתכל והיינו בתוך התחום עד שלא חשיכה". בשל הסמיכות בין שתי ההלכות ביקש הירושלמי (ד א, כא ע"ד) ליישם את דין 'דיר' שבמשנה א ל'נמל' שבמשנה ב. על פי זה הקשה הירושלמי: "ולמה לי עד שלא חשיכה? ואפילו משחשיכה? ולא רבן גמליאל היא?!" על כך השיבו: "תיפתר שהיה בלמן יותר מבית סאתים. ולא יהיו מחיצות גבוהות עשרה; ולא יהיו פרצות יותר מעשר; ולא יהא עומד כנגד עומד ופרוץ כנגד פרוץ". והסביר גולדברג (עמ' 105, הערה 15): "כלומר, אחד מן המצבים האלה מספיק למנוע את הירידה אפילו אליבא דרבן גמליאל אם לא היו בתוך התחום בכניסת השבת". אלא שהלשון 'ולא יהיו'; 'ולא יהיו'; 'ולא יהא' מגומגמת, והיה לו לירושלמי לנקוט לשון: 'ולא היו מחיצות...'; 'ולא היו פרצות...'; 'ולא היה עומד...'. וכפי שהציע לתקן את הלשון בעל יפה עינים, מג ע"א. נראה אפוא שיש כאן אשגרא מסיוגי הירושלמי בסוגיית 'אילן המיסך', שם מתאים לשון עתיד. מאידך, קשה לקבל את הצעתו של ליברמן (תוספתא כפשוטה, עמ' 442), שטען להפך, שבסוגיית 'אילן המיסך' יש אשגרא מסוגיית 'נמל' ('ויש שם בעניין אשגרה מפ"ד ה"ב, כ"א ע"ד"). הסיוג המשותף לסוגיות הבבלי והירושלמי ('ובלבד שלא יהו בו יותר מבית סאתים') וכן הסיוג 'ולא יהו פרצות יותר מעשר', שהוא לדברי ליברמן (שם) מעין סיוג התוספתא 'היה גבוה משלש רוחותיו ונמוך מרוח אחת רואין את הנמוך כאלו הוא פתח ובלבד שלא יהא נמוך יותר על הגבוה', מחזקים אף הם את הסברה שלפיה הניסוח בסוגיית 'אילן המיסך' הוא המקורי, ושוממנו נדד, בשגרת הלשון, לסוגיית 'נמל'. לדיון בסוגיית 'נמל' בירושלמי הנ"ל ראו פרידמן, מעשה ברבן גמליאל, עמ' 284–285, ובהערה 38, שם.

טעם הסיוג

טעמו של הסיוג מבוסס על הדין הידוע בהלכות עירובין:³ "משום דהואי דירה שתשמישה לאויר [וכל דירה שתשמישה לאויר]⁴ אין מטלטלין בו אלא בית סאתים".⁵ טעם זה נזכר גם בשתי סוגיות מקבילות לסוגייתנו: (1) סוכה כד ע"ב = בעניין העושה סוכתו והאילנות דפנות לה; (2) לעיל טו ע"א = בעניין מחלוקת אביי ורבא בנוגע ל'לחי העומד מאליו'. בשתי הסוגיות הביאו את משנתנו ('תא שמע') כראיה לכאורה לשיטה מסוימת, ולאחר שדחו את הראיה הוסיפו לשאול: "אי הכי ניטלטל בכוליה! אַלמא אמר רב הונא בריה דרב יהושע: אין מטלטלין בו אלא בית סאתים?!", והשיבו: "משום דהוי דירה שתשמישה לאויר, וכל דירה שתשמישה לאויר אין מטלטלין בה אלא בית סאתים". מסוגיות אלו מסתבר שהטעם שהובא בסוגייתנו, מסתמא דגמרא הוא ולא מדברי רב הונא בריה דרב יהושע.⁶

"אילן שהוא מיסך על הארץ" – עץ אלה ועץ חרוב שנזכרים נמוך משלושה טפחים

3 עיינו תוספתא ב ט (עמ' 95) ובמקבילות. לביאור הכלל ראו בתוספתא כפשוטה, עמ' 329.

4 ראו במדור חילופי הנוסחאות.

5 מבחינה עקרונית, אפילו שטח עצום ופתוח – כל עוד הוא מוקף מחיצות כשרות – נחשב לרשות היחיד ומותר לטלטל בכולו. אמנם חכמים אסרו לטלטל בשטח פתוח שהוא גדול מבית סאתיים (בערך דונם אחד), אם הוא "לא הוקף לדירה", כגון שהשטח גודר למטרות חקלאיות. מסתבר שאיסור זה נובע מהדמיון של השטח הפתוח לרשות הרבים ולכרמלית.

6 הלבני (מועד, עמ' קצח, הערה 2) ביקש ללמוד מהדיון הנ"ל (בסוגיא בסוכה) ש"המקשה, כנראה, לא ידע שטעמו של רב הונא בריה דרב יהושע הוא משום שהוי דירה שתשמישה לאויר". בעקבות גישה זו ביקש הלבני לצדד בגירסת כ"י מינכן בסוגייתנו, המקדימה לטעם "מאי טעמא", עיינו שם. דא עקא, נראה שדיון קצר זה אינו חלק מהותי מסוגיות אלו אלא תוספת על פי האמור בסוגייתנו, כדרך בעלי התלמוד להשלים סוגיות על פי סוגיות אחרות ואף לנסחן בסגנון של משא ומתן. קשה אפוא ללמוד משהו מסוגיות אלו לגבי סוגייתנו. אף על פי כן מסתבר שטעם הסיוג הנזכר בסוגייתנו, מדברי הסתמא הוא ומאוחר לדברי רב הונא בריה דרב יהושע.